
История философии

HISTORY OF PHILOSOPHY

УДК 1(476)(091)+141.30

ІДЭІ НЕАСХАЛАСТЫКІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ

А. А. ЛЯГЧЫЛІН^{1*}, Г. І. КЛІМОВІЧ^{2*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

^{2*}Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт,
пр. Дзяржынскага, 83, 220116, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Даследуюцца важныя вехі развіцця неасхаластычнай традыцыі ў беларускай рэлігійна-філасофскай думцы, разглядаюцца асноўныя факты жыццёвага і творчага шляху яе прадстаўнікоў. На падставе разнастайных дакументаў паказана, што неасхаластычная традыцыя на Беларусі мае глыбокія карані і багатую гісторыю. Адзначана, што ў межах беларускай неасхаластыкі можна вылучыць як мінімум два перыяды: полацкі і друйскай. Заўважана, што ідэі, якія складалі аснову філасофскай плыні першага перыяду, прысутнічалі таксама ў працах прадстаўнікоў друйскага перыяду, што сведчыць аб пераемнасці прынцыпаў двух напрамкаў неасхаластыкі. Прыводзяцца факты, якія дазваляюць сцвярджаць, што менавіта Полацкая езуіцкая акадэмія была тым месцам, дзе захоўваліся ідэі неасхаластыкі, якія потым вярнуліся ў еўрапейскую прастору і сталі штуршком для развіцця руху неатамізму, а пазней ужо зноў актуалізаваліся ў Беларусі ў творчасці айчынных мысліцеляў.

Ключавыя словы: Полацкая езуіцкая акадэмія; неасхаластыка; неатамізм; арыстоцэлеўскі тамізм.

Образец цитирования:

Лягчылін А. А., Клімовіч Г. І. Ідэі неасхаластыкі ў беларускай гісторыка-культурнай прасторы // Журн. Беларус. гос. ун-та. Філасофія. Псіхалогія. 2017. № 2. С. 4–11.

For citation:

Liahchylin A. A., Klimovich H. I. Neo-scholastic ideas on Belarusian historical and cultural space. *J. Belarus. State Univ. Philos. Psychol.* 2017. No. 2. P. 4–11 (in Belarus.).

Авторы:

Анатолій Александровіч Лягчылін – кандыдат філасофскіх навук, дацэнт; заведуючы кафедрай філасофіі культуры факультэта філасофіі і сацыяльных навук.

Анна Ігорэўна Клімовіч – кандыдат філасофскіх навук; старшы прэподаватэль кафедры філасофіі і політалогіі.

Authors:

Anatoli Liahchylin, PhD (philosophy), docent; head of the department of philosophy of culture, faculty of philosophy and social science.

liahchylin@bsu.by

Hanna Klimovich, PhD (philosophy); senior lecturer at the department of philosophy and politology.

ИДЕИ НЕОСХОЛАСТИКИ В БЕЛОРУССКОМ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

А. А. ЛЕГЧИЛИН¹⁾, А. И. КЛИМОВИЧ²⁾

¹⁾Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Республика Беларусь

²⁾Белорусский государственный медицинский университет,
пр. Дзержинского, 83, 220116, г. Минск, Республика Беларусь

Исследуются важные вехи развития неосхоластической традиции в белорусской религиозно-философской мысли, рассматриваются основные факты жизненного и творческого пути ее представителей. На основе различных документов показано, что неосхоластическая традиция в Беларуси имеет глубокие корни и богатую историю. Отмечено, что в рамках белорусской неосхоластики можно выделить как минимум два периода: полоцкий и дзержинский. Утверждается, что идеи, которые составляли основу философского течения первого периода, присутствовали также в работах представителей дзержинского периода, что свидетельствует о преемственности принципов двух направлений неосхоластики. Приводятся факты, позволяющие утверждать, что Полоцкая иезуитская академия была тем местом, где сохранились идеи неосхоластики, которые затем вернулись в европейское пространство и стали толчком для развития движения неотолизма, а позднее уже вновь актуализировались в Беларуси в творчестве отечественных мыслителей.

Ключевые слова: Полоцкая иезуитская академия; неосхоластика; неотолизм; аристотелевский толизм.

NEO-SCHOLASTIC IDEAS ON BELARUSIAN HISTORICAL AND CULTURAL SPACE

A. A. LIAHCHYLIN^a, H. I. KLIMOVICH^b

^aBelarusian State University, Nezavisimosti avenue, 4, 220030, Minsk, Republic of Belarus

^bBelarusian State Medical University, Dzerzhinski avenue, 83, 220116, Minsk, Republic of Belarus

Corresponding author: liahchylin@bsu.by

The article researches the main milestones in the development neo-scholastic tradition within the Belarusian religious and philosophical thought, the basic facts of life and creative ways of its representatives. Neo-scholastic tradition in Belarus has deep roots and a rich history. It is possible to identify two periods in its framework: Polack period and Druja period. The ideas, which had the basic positions for the philosophical direction of the first period, are present also in the second, it shows the continuity of principles. The facts suggest, that the Polack Jesuit Academy was the place where neo-scholastic ideas were stored before their returning to the European philosophical space. They became an impetus for the development of neo-Thomism movement, and then returned to Belarus in the works of Belarusian thinkers.

Key words: Polack Jesuit Academy; neo-scholasticism; neo-Thomism; Aristotelian thomism.

Неасхаластыка ў межах беларускай філасофскай традыцыі – з’ява, якая застаецца недастаткова вывучанай у айчыннай філасофіі ідэй, нягледзячы на цікавасць навукоўцаў да акрэсленай праблематыкі [1–3]. Даследаванні, прысвечаныя гэтаму пытанню, адрозніваюцца несістэматызаваным характарам, адсутнасцю комплекснага погляду на праблему, што тлумачыцца ў першую чаргу пануючым у навуцы стэрэатыпным меркаваннем аб спецыфіцы філасофскіх поглядаў прадстаўнікоў езуіцкага ордэна. Неабходны якасна іншы пункт гледжання на праблему, якая патрабуе пераасэнсавання праз прызму новай метадалогіі, што і павінны зрабіць у далейшым айчынныя навукоўцы. Таксама незаўважнымі для даследчыкаў застаюцца аўтары, якія працавалі ў Полацкай езуіцкай акадэміі, рэцэпцыя іх інтэлектуальнай спадчыны замежнымі

мысліцелямі і іншымі пытаннямі, якія з’яўляюцца здабыткам гісторыка-філасофскай спадчыны Беларусі. Мэта дадзенага артыкула – паказаць пераемнасць сувязей неасхаластычнай традыцыі ў беларускай рэлігійна-філасофскай думцы XIX–XX стст.

Пры разглядзе пытання наяўнасці неасхаластычнай традыцыі на беларускіх абшарах трэба адразу вызначыць асноўныя рысы і агульны сэнс дадзенага феномена. Тэрмін «неасхаластыка» ў гісторыі беларускай філасофскай думкі мае два значэнні. Часта ён суадносіцца з шырокавядомым рухам Контррэфармацыі – ідэалагічнай з’явы, асноўныя палажэнні якой пачалі распаўсюджвацца ў Еўропе з XVI ст. Тагачасная Рэч Паспалітая мела прыдатную глебу для асімілявання асноўных канцэптаў дадзенага феномена. Ідэалагічная сутнасць Контррэфармацыі абавіраецца на ідэі Фамы Аквінскага (1225(?)–1274),

перапрацаваныя ў духу Ф. Суарэса (1548–1617). Дзякуючы спецыфіцы развіцця беларускай філасофскай думкі і пэўным гістарычным абставінам (маецца на ўвазе дазвол на адкрыццё Полацкай езуіцкай акадэміі Аляксандрам І) дадзена інтэлектуальная тэндэнцыя захоўвалася на беларускіх абшарах і ў пачатку XIX ст., у той час як у заходне-еўрапейскай філасофіі галоўную ролю адыгрывалі ідэі рацыяналізму, сцыянтызму і пазітывізму. Еўрапейцы пажыналі плоды Асветніцтва, а ў беларускай культурнай прасторы назіралася ўнікальная з’ява – захаванне, рэцэпцыя і творчая перапрацоўка ідэй сярэднявечнай філасофіі.

У вузкім сэнсе тэрмін «неасхаластыка» выкарыстоўваецца для акрэслення агульнай сутнасці каталіцкай філасофіі, якая развівалася ў канцы XIX – пачатку XX ст. разам з ідэалагічнай плыню неатамізму. Некаторыя аўтары нават разглядаюць неасхаластыку і неатамізм у якасці паняццяў-сінонімаў [4, с. 8], аднак гэтыя з’явы нельга атаясамліваць. Тэрмін «неасхаластыка» з’яўляецца значна шырэйшым і ўключае неатамізм як адно з адгалінаванняў агульнага комплексу філасофскіх ідэй, скіраваных на адраджэнне і творчую перапрацоўку канцэптаў схаластычнай філасофіі.

Вывучэнне гісторыі з’явы, якая мае агульную назву «неасхаластыка», дазваляе вылучыць некалькі вялікіх перыядаў развіцця рэлігійнай філасофіі на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Традыцыйна гэта агульная катэгорыя выкарыстоўваецца для абазначэння розных напрамкаў рэфлексіі, прадстаўнікі якіх у той ці іншай ступені імкнуліся да рэстаўрацыі ідэй сярэднявечнай філасофіі. Развіццё неасхаластыкі, праблем, якія паўставалі ў яе лоне, перыядызацыя, выяўленне пераемнасці ідэй у межах дадзенага феномена таксама застаюцца па-за ўвагай даследчыкаў. На Беларусі гэта з’ява характэрна адразу для некалькіх перыядаў. У якасці аб’екта дадзенага даследавання разглядаецца полацкая неасхаластыка, а таксама спецыфічны тып гэтага напрамку філасофіі, звязаны з росквітам неатамізму ў беларускай рэлігійна-філасофскай думцы ў XX ст., пад умоўнай назвай «друцкая неасхаластыка».

Першы этап: полацкая неасхаластыка. Асноўныя палажэнні і канцэпты першай плыні неасхаластыкі сфарміраваліся ў межах полацкай інтэлектуальнай традыцыі ў апошняй чвэрці XVIII – пачатку XIX ст. Тут паўстала ўнікальная з’ява, вядомая ўсім гісторыкам: у гэты час тэрыторыя Беларусі заставалася адзіным месцам у свеце, дзе не толькі захоўваў існаванне, але і працягваў плённа працаваць езуіцкі ордэн, прычым яго асноўным інтэлектуальным цэнтрам з’яўляўся Полацк. Гэтаму спрыяў шэраг перадумоў, адной з галоўных сярод

якіх стала перамяшчэнне акцэнтаў у еўрапейскай філасофіі з ідэй Фамы Аквінскага на ідэі Х. Вольфа – прадстаўніка новай схаластыкі, асноўныя праграмныя ўстаноўкі якой супрацьпастаўляліся неасхаластыцы. Дзякуючы яму ва ўніверсітэцкім асяроддзі атрымалі шырокае распаўсюджанне ў найбольш схематызаваным выглядзе філасофскія сістэмы Лейбніца і Дэкарта. Як вядома, паміж новай схаластыкай і неасхаластыкай адбывалася напружаная барацьба, у выніку якой апошняя пацярпела паражэнне. Кропкай у існаванні неасхаластыкі мусіла стаць закрыццё езуіцкіх калегіумаў і акадэміяў на ўсіх еўрапейскіх абшарах. У 1759 г. дзейнасць езуітаў была забаронена ў Партугаліі, у 1764 г. – у Францыі, у 1769 г. – у Іспаніі. Папа Клімент XIV 21 ліпеня 1774 г. выдаў булу аб забароне дзейнасці Таварыства Ісуса паўсюль [5, с. 44]. Полацк стаў своеасаблівай інтэлектуальнай сталіцай езуітаў, тым адзіным цэнтрам, куды накіроўваліся лепшыя розумы ордэна.

Полацк апынуўся ў цэнтры ўвагі Таварыства Ісуса пасля пажару ў пецябуржскай рэзідэнцыі езуітаў, падчас якога загінуў генерал ордэна Габрыэль Грубер. Гісторыкі адзначаюць, што гэта знізіла магчымасці пашырэння ўплыву езуітаў у сталіцы Расійскай імперыі. Менавіта дадзены фактар паспрыяў стварэнню ў Полацку навучальнай установы са статусам універсітэта пад назвай «Полацкая езуіцкая акадэмія» [6, с. 77], якая праіснавала з 1812 па 1820 г. У яе сценах неасхаластычныя ідэі, якія складалі ядро філасофіі езуітаў, працягвалі развівацца. Вядомы даследчык Е. Гіжыцкі адзначаў, што пры выкладанні філасофіі езуіты «прытрымліваліся метаду Арыстоцеля паводле тлумачэння святога Фамы Аквінскага»¹, які карыстаўся ў іх непакінутым аўтарытэтам [7, с. 7–8]. У моцным і разнастайным руху неатамізму напрыканцы XIX – у пачатку XX ст. гэта плынь выступала пад назвай «арыстоцэлеўскі варыянт неатамізму» [8, с. 20].

На той час Полацкая езуіцкая акадэмія, як і Віленскі ўніверсітэт, была месцам, куды імкнулася трапіць на вучобу беларуская моладзь. Адбывалася гэта і дзякуючы прадстаўленасці тут даволі вялікай групы замежных, у тым ліку італьянскіх, педагогаў, што выкладалі розныя дысцыпліны, напрыклад А. Месараці, Б. Скардыяла (тэалогія), Дж. Маньяні (філасофія) [9, с. 161–163].

Асобна трэба адзначыць постаці Юзафа Анджыяліні і Вінцэнція Бучынскага, якія непасрэдна асэнсоўвалі і перапрацоўвалі ў сваіх работах ідэі вучэння Фамы Аквінскага. У польскіх даследчыкаў, якія звярталіся да аналізу ўзроўню адукацыі ў Полацкай езуіцкай акадэміі, не было адзінага пункта гледжання на праблему. Так, С. Бяднарскі адзначаў

¹ Тут і далей пераклад наш. – А. Л., Г. К.

цяжкае становішча ў акадэміі, звязанае з пастаяннай міграцыяй настаўнікаў, некаторыя з якіх то ад'язджалі, то вярталіся ў Полацк, што магло толькі негатыўна ўплываць на якасць адукацыі [10, s. 403]. Існуе і іншы пункт гледжання, згодна з якім заняпаду філасофіі ва ўстанове не было, бо езуіцкая інтэлектуальная спадчына належала да вялікай традыцыі абстрактнага мыслення [11, s. 159].

Трэба адзначыць, што праграмныя ўстаноўкі філасофскай сістэмы ў межах Полацкай езуіцкай акадэміі былі настолькі моцнымі і спецыфічнымі, што некаторыя даследчыкі (напрыклад, В. Ф. Шалькевіч) сцвярджалі аб існаванні асобнай школы ў айчыннай інтэлектуальнай традыцыі, якая мусіць мець назву «полацкая неасхаластыка» [2, с. 189].

Юзафа Анджыяліні (1747–1814) з усёй адказнасцю можна назваць паліматам: у сценах Полацкай езуіцкай акадэміі ён выкладаў не толькі філасофію, але і матэматыку, тэалогію, кананічнае права [12, s. 231]. Мысліцель быў вядомы як сваімі бліскучымі ведамі, так і маральнасцю: падчас вайны 1812 г. ён даглядаў параненых жаўнераў [12, s. 232].

У 1819 г. у Полацку выйшаў у двух тамах твор Ю. Анджыяліні *Institutiones philosophicae ad usum studiorum Academiae Polocensis*, які з'яўляецца прыкладам еўрапейскай неасхаластыкі. Гэта ўнікальная спроба захавання сістэмы тамізму на еўрапейскіх абшарах, у той час як у іншых рэгіёнах яна падвяргалася крытыцы. На жаль, дадзены твор, напісаны на лацінскай мове, і цяпер застаецца непрааналізаваным належным чынам. Ён з'яўляецца ўзорным тагачасным падручнікам па філасофіі для студэнтаў Полацкай езуіцкай акадэміі і складаецца з наступных частак: логіка, дыялектыка, метафізіка, анталогія, этыялогія, касмалогія [13]. Работа грунтуецца на тэалагічным пункце гледжання, у яе аснове – класічны тамістычны прынцып іерархізацыі навук, дзе першае месца адводзіцца тэалогіі, а філасофія мае падначалены характар. Адпаведна, навука займае ў гэтай трыядзе найніжэйшую ступень. У XX ст. дадзены прынцып шырока выкарыстоўваўся ў дыскусіях, прысвечаных узаемаадносінам паміж ісцінамі навукі і рэлігіі. Пазначаная тэма была для неатамізму адной з самых актуальных.

Ідэі неасхаластыкі рэалізаваў таксама адзін з найбольш вядомых прадстаўнікоў Полацкай езуіцкай акадэміі – прафесар В. Бучынскі (1789–1853), які пакінуў пасля сябе багатую творчую спадчыну тэалагічнага і філасофскага зместу. Яна да гэтага часу застаецца даследаванай толькі часткова. Яго асноўныя работы – *Institutiones philosophicae* і *Institutiones doctrinae religionis, in quibus principia philosophica ad veritates religionis applicantur conscriptae* [14] – з поўным правам можна лічыць вяршыняй развіцця філасофскай традыцыі Полацкай езуіцкай акадэміі. Другая праца была выдадзена ўжо ў Вене

ў 1842 г., яна складаецца з чатырох частак. Першая з іх прысвечана даследаванню пытання існасці і сапраўднасці хрысціянскай рэлігіі [14, р. 8–118]. У другой аналізуецца догматы каталіцкай веры, у тым ліку цяжасці, звязаныя з цялесным уваскрэсеннем [14, р. 119–166]. Трэцяя тлумачыць пытанні Божай ласкі як галоўнага матыву і сродку выканання хрысціянамі сваіх абавязкаў [14, р. 167–221]. У чацвёртай частцы разглядаюцца асноўныя прынцыпы хрысціянскай этыкі, праблемы адносінаў хрысціян да адзінаверцаў і іншаверцаў [14, р. 223–288]. Найбольшую цікавасць для даследчыкаў філасофіі мае першая частка. Менавіта ў ёй аналізуецца пытанне сувязі натуральнай рэлігіі і хрысціянства з пункта гледжання прадстаўнікоў неасхаластычнай традыцыі [14, р. 8–14] і разглядаюцца класічныя праблемы тамізму – суадносіны ролі розуму і веры, а таксама праўды рэлігіі і філасофіі [14, р. 22–24]. Акрамя гэтага, В. Бучынскі з'яўляецца заснавальнікам вядомага часопіса «Полацкія месячнік», які выдаваўся ў Полацку з 1818 па 1820 г. Разважаючы над праблемай нацыянальнай прыналежнасці знакамітага філосафа і тэолага, польскія даследчыкі выказвалі розныя меркаванні. Так, Р. Дароўскі ўпэўнена называў яго філосафам «былой польскай дзяржавы» [15, р. 181], у той час як Я. Гіжыцкі ўказваў на тое, што месцам яго нараджэння была Белая Русь: «Бучынскі нарадзіўся ў 1789 г. на Белае Русі, у навіцыят быў прыняты ў Полацку ў 1805 г., памёр у Лувене ў 1852 г.» [7, s. 117].

Трэба звярнуць увагу на тое, што творчая спадчына Ю. Анджыяліні і В. Бучынскага з'яўляецца першай спробай вяртання да інтэлектуальнай традыцыі неасхаластыкі ў пачатку XIX ст. Аўтары ў ліку першых мысліцеляў пачалі пераасэнсоўваць праграмныя ўстаноўкі філасофіі Фамы Аквінскага, імкнучыся выкарыстоўваць іх ва ўласнай творчасці. Афіцыйна сцвярджаецца, што першыя спробы вяртання да ідэй схаластычнай філасофіі ў Еўропе, якая потым стане падмуркам магутнага руху неатамізму, адносяцца да сярэдзіны XIX ст. Яны звязаны з творчасцю такіх рэлігійных філосафаў, як Х. Бальмес (1810–1848), І. Клейтген (1811–1881), М. Лібераторэ (1810–1892), Т. Цыгліяра (1833–1893). Дадзены факт дае падставу сцвярджаць, што менавіта на беларускіх абшарах, у Полацку, у працах названых аўтараў і быў пакладзены пачатак еўрапейскай тэндэнцыі да пераасэнсавання новай актуальнасці спадчыны Фамы Аквінскага. Таксама ў сувязі з гэтым можна казаць і аб спецыфічнай традыцыі полацкай школы неасхаластыкі.

Пазней, як вядома, вяртанне ідэй Фамы Аквінскага было звязана з імёнамі такіх філосафаў-неатамістаў, як Д. Ж. Мерсье (1851–1926), А. Гардэіль (1859–1931), Ж. Марэшалль (1878–1944), Ж. Марытэн (1882–1973), Э. Жыльсон (1884–1978), Б. Лонерган (1904–1984) і інш. Але адкрытым застаецца

наступнае пытанне: дзе знаходзіцца крыніца інспіравання ідэй аўтараў, якіх прынята лічыць пачынальнікамі філасофіі неатамізму? У якасці гіпотэзы можна выказаць думку пра тое, што цікавасць да ідэй Фамы Аквінскага на Полаччыне ў працах В. Бучынскага і Ю. Анджыяліні, а таксама іншых, не згаданых намі аўтараў магла паўплываць на культурную прастору Еўропы і ў некаторай ступені паспрыць з’яўленню 4 жніўня 1879 г. знакамітай энцыклікі *Aeterni Patris*. На карысць гэтай гіпотэзы сведчыць тое, што лёс В. Бучынскага быў даволі пакручастым: ён пакінуў Полацкую езуіцкую акадэмію, каб выкладаць спачатку ў Вене, а потым у Лувенскім універсітэце. Такім чынам, можна меркаваць, што менавіта Полацкая езуіцкая акадэмія з’яўляецца тым цэнтрам, у якім упершыню былі сфармуляваны прынцыпы вяртання ідэй Фамы Аквінскага ў еўрапейскае філасофскае асяроддзе.

Наступны перыяд развіцця дадзенай традыцыі на Беларусі пасля закрыцця Полацкай езуіцкай акадэміі звязаны з вяртаннем і асэнсаваннем ідэй неасхаластыкі ў творчасці беларускіх каталіцкіх інтэлектуалаў XX ст.

Другі этап: друйская неасхаластыка. Друя (калісьці – Сапезынск) з’яўляецца невялікім мястэчкам у Беларусі на мяжы з Латвіяй. Менавіта яму было накіравана адыграць галоўную ролю ў фарміраванні беларускага варыянта неатамізму ў XX ст. Так, 7 мая 1924 г. на базе былога францішканскага (базыльянскага) кляштара са згоды віленскага біскупа Юрыя Матулевіча быў адкрыты манастыр беларускіх мараўян [16, с. 7]. У гэты час у Друі праходзіла мяжа Польскай Рэспублікі і Латвіі. Парафія была даволі вялікай і налічвала каля 5000 чалавек з самога мястэчка і навакольных вёсак [16, с. 11]. Друя ўжо адчувала некаторы ўплыў ідэй беларускага нацыянальнага адраджэння, на яго глебе тут працавалі І. Бобіч, некаторы час – А. Станкевіч [16, с. 11].

Умоўная назва «друйская неасхаластыка» паказвае на тое, што большасць мысліцеляў, якія належалі да гэтага напрамку, у той ці іншай ступені былі звязаны з каталіцкім асяроддзем у Друі, якое на працягу амаль дзесяці гадоў было апорай неатамізму. Даследчыкі адзначаюць, што Друя на пэўны час стала адным з найбольш моцных інтэлектуальных цэнтраў беларускага каталіцкага мыслення [17, с. 33], а феномен неатамістычнай традыцыі ў межах беларускай рэлігійна-філасофскай думкі некаторыя навукоўцы называюць неасхаластыкай [4, с. 8]. Дадзены этап, як будзе бачна далей, часткова звязаны з італьянскім уплывам.

Асноўныя прадстаўнікі другога перыяду развіцця неасхаластыкі – Б. Пачопка (1884–1940), І. Бобіч (1890–1944), Ф. Абрантовіч (1884–1946), А. Станкевіч (1891–1949), Я. Рэшаць (1890–1958), Т. Падзява (1906–1975), Л. Гарошка (1911–1977), Я. Тарасевіч (1892–1978), П. Татарыновіч (1896–1978), Ч. Сіповіч

(1914–1981). Творчасць гэтых аўтараў была інспіравана ідэямі вялікага італьянскага мысліцеля Вінцэнта Джоакіна Рафаэля Луіджы Печы (1810–1903), болей вядомага свету як папа Леў XIII. Ён з’яўляўся адным з галоўных ідэолагаў руху неатамізму – найбольш моцнай і папулярнай плыні рэлігійнай філасофіі XX ст.

Ідэі неатамізму, распрацаваныя Львом XIII, сталі агульным ідэалагічным падмуркам, на якім паўстала творчасць многіх еўрапейскіх, у тым ліку і беларускіх, аўтараў. Яны атрымалі мноства інтэрпрэтацый, сярод якіх можна вылучыць такія кірункі, як арыстоцэлеўскі, трансцэндэнтальны, экзістэнцыяльны. Адзінае заставалася нязменным: у якасці асновы заўсёды выкарыстоўваліся ідэі Фамы Аквінскага. У межах дадзенай традыцыі на Беларусі былі створаны працы «Касцёл і навука», «Бог», «Чалавек» Ф. Абрантовіча, «Беларусы ў святле праўды», «Зло і лякарства на яго» Я. Тарасевіча, «Навука і рэлігія», «Паходжанне чалавека ў святле сучасных знаходак» Л. Гарошкі і інш. Развіццё неатамізму ў беларускай культурнай прасторы праходзіла ў спецыфічнай форме: ён спалучаў у сабе ідэі арыстоцэлеўскага і экзістэнцыяльнага тыпаў. У гэтым яго асноўнае адрозненне ад полацкай неасхаластыкі, якая фарміравалася пад уплывам не толькі арыгінальнага вучэння Фамы Аквінскага, але і ідэй Ф. Суарэса, на што ў даследаваннях неаднаразова звяртаў увагу В. Ф. Шалькевіч [1, с. 524]. Па сутнасці, як ужо адзначалася раней на падставе сведчанняў Е. Гіжыцкага, полацкая схаластычная традыцыя грунтавалася на арыстоцэлеўскім тамізме, які выступаў як першапачатковая крыніца развіцця неатамістычных ідэй як на Беларусі, так і ў заходнееўрапейскай філасофскай прасторы [7, с. 7].

Рэцэпцыя ідэй неатамізму была ўласцівая працам беларускіх аўтараў сацыяльнай, антрапалагічнай, гнэсалагічнай, а таксама анталагічнай тэматыкі. У якасці прыкладу можна згадаць шматлікія артыкулы беларускіх мысліцеляў на старонках часопісаў «Зніч» («Znič») і «Божым шляхам».

У першым з іх пад крыптонімам В. Д. (скарочанае ад Васіль Друя) былі нарукаваны тэалагічна-філасофскія нарысы «Бог» і «Душа» славутага беларуса, які меў моцныя сувязі з італьянскай культурай, Ч. Сіповіча. У якасці асноўнай тэмы першага твора ў адпаведнасці з ідэямі неатамізму разглядалася пытанне аб існаванні Абсалюту. Аўтар адзначаў, што ў дачыненні да гэтай праблемы існуе як мінімум тры адказы: фідэістычны, рацыянальны і агнастычны. Згодна з яго поглядамі гэта гучыць наступным чынам: «Адзін кажа: я веру, што ёсць Бог, але не магу даказаць гэта другому, не маю для гэтага доказаў. Гэта будзе адказ веруючага хрысціяніна. Гэта вера не будзе абапірацца на разумных довадах, толькі на ўнутраных пачуваннях, гэта будзе вера

пачуццёвая. Ейнай крыніцай не ёсць розум, але толькі сэрца. Людзі з такой верай – легкадумныя. Лёгка пападаюць пад бязбожныя ўплывы. Другі зноў кажа: я не толькі веру ў Бога. Я пэўны, маю на гэта многа доказаў. Гэта будзе адказ хрысціян ідэйна свядомых. Такая вера ёсць не толькі пачуццёвай, але і разумнай. Ейнай крыніцай – і сэрца, і розум. І сапраўды, найбольшыя вучоныя свету верылі ў Бога і былі практыкуючымі хрысціянамі, маліліся, карысталіся з сакрамантаў. Вось некалькі важнейшых вучоных: Св. Альберт Вялікі, Ампер, Бэкан, Дэкарт, Ньютан і безліч іншых. Трэці зноў кажа: не веру ў Бога. Хто яго калі бачыў, дзе ён? Гэта будзе адказ бязбожнікаў, якія не разумеюць гэтай праўды. Яны бо знайшлі сабе другіх багоў, або так выкрывілі бязбожнай агітацыяй свае погляды, што ім нельга ўжо ўбачыць праўду над сабою. Такія людзі відзяць рэчы і паступкі і адчуваюць так, як дамагаюцца іхнія звычайныя погляды і пажаданні, а не так, як дамагаецца сапраўднасць»¹ [18, с. 6].

Пасля гэтага аўтар пераходзіць ужо непасрэдна да разгляду доказаў існавання Абсалюту. Дадзеная тэма з'яўляецца адной з вызначальных для неатамізму, які атрымаў яе ў спадчыну яшчэ з твораў Фамы Аквінскага. Знакаміты прынцып *Fides et ratio* прывёў да неабходнасці ўвядзення рацыянальных канцэптаў у сферу трансцэндэнтнага. Адной з праяў гэтай тэндэнцыі і была папулярызацыя рацыянальных доказаў існавання Абсалюту. Акрамя таго, Ч. Сіповіч разглядаў доказы маральныя, гістарычныя, а таксама доказы са Свяшчэннага Пісання. Цікава, што вера без разумовага тлумачэння стаяла для Ч. Сіповіча на ніжэйшай ступені ў параўнанні з «разумовай верай». Ён адзначаў: «Людзі, асабліва інтэлігенцыя, звычайна не развіваюць свайго роду эвалюцыі, або развіцця веры ў Бога. Замалада ён верыць так, як маці вучыла, верыць толькі пачуццям. А калі розум ягоны пачынае даспяваць, прыходзяць сумнівы, вера слабее. Цераз нейкі час пасля, калі ён сапраўды паразумнее, тады зноў вяртаецца да веры, з той, аднак, розніцай, што зараз яго вера ўжо будзе разумная» [18, с. 6].

Тамістычная праблема суадносін навукі і рэлігіі, існаванне якой адзначалася раней у працах В. Бучынскага і Ю. Анджыяліні, знайшла адлюстраванне ў творчасці Льва Гарошкі, а менавіта на старонках яго кнігі «Навука і рэлігія». Мысліцель дыферэнцыраваў аб'екты даследавання рэлігіі і навукі. У якасці аб'екта вывучэння ў навукі выступае прырода, у той час як рэлігія займаецца пазнаннем Абсалюту і створанага ім свету. Паміж навукай і рэлігіяй ёсць агульная сфера інтарэсаў – гэта свет, але яны даследуюць яго рознымі шляхамі: «Прадмет, які пазнае рэлігія, ёсць зусім іншым ад таго, які пазнае навука, бо ў асноўным рэлігія пазнае

Бога і свет, а навука вывучае прыроду. Між навукай і рэлігіяй ёсць толькі частковае поле зацікаўлення. Бо калі навука вывучае свет, дык і рэлігія цікавіцца светам, бо ў ім ёсць сляды Бога. Але іхняе вывучэнне тае самае прыроды мае розны характар. Рэлігія пазнае адносіны Бога да сусвету, а навука толькі апісвае сусвет. Вось жа і тут хоць навука і рэлігія закрываюць тую самую сапраўднасць, аднак звяртаюць увагу на зусім іншыя аспекты тае сапраўднасці. Яны гавораць аб розных справах і тым самым не могуць сабе супярэчыць» [19, с. 5].

Зварот да ідэй неатамізму, як і да аўтэнтчнай спадчыны Фамы Аквінскага, уласцівы не толькі беларускім аўтарам, большая частка жыцця якіх звязана з эміграцыяй. Назіраецца выкарыстанне праграмных установак неатамізму таксама і ў творчасці рэлігійных дзеячаў, увесь лёс якіх паяднаны з Беларуссю: Ф. Абрантовіча, А. Станкевіча. Трэба, напрыклад, адзначыць шырокае выкарыстанне ў творчасці названых аўтараў канцэпту *essesubsistens*, або *быццё самаіснае*. Так, А. Станкевіч у адным з нарысаў пісаў: «Ён [Абсалют] ёсць быццё, якое нічым не абмежавана. Таму яго можна ахарактарызаваць з дапамогай дзеяслова “ёсць”, і гэта будзе яго асноватворная рыса» [20, с. 3].

Выкарыстанне дадзенага прынцыпу ўласціва, напрыклад, творчасці Ф. Абрантовіча: «Яхвэ – знача той, каторы ёсць. Калі з нас каго спытаюць – хто ты, мы не адкажам проста: я ёсць, але кажам: я ёсць такі і такі. Чаму? Бо ў нас паўнаты быцця няма. На свеце ёсць толькі гэта, або гэнае, а не проста ёсць, быць (сутнасць). А Бог ёсць і толькі Ён адзін ёсць сапраўды ў цэлай паўнаце бытавання, без агранічэння, без пачатку і канца, бо каб меў пачатак або канец, – не быў бы ёсць, але быў бы той, каторы пачаўся, або той, каторы скончыцца. Такімі ёсць усе рэчы, а толькі Бог ёсць. Недарма, калі Майсей пытаўся Бога, як мае адказаць тым, да каго пойдзе, Бог сказаў: ідзі і кажы, што Цябе паслаў той, каторы ёсць» [21, с. 6].

Вялікую ролю ў станаўленні светапогляду беларускіх мысліцеляў другога перыяду развіцця неасхаластычнай традыцыі на Беларусі адыграла атрыманне імі адукацыі ў найбуйнейшых цэнтрах неатамізму. Трэба згадаць універсітэт Святога Фамы ў Рыме, адну з пяці асноўных папскіх навучальных устаноў, вядомы таксама пад назвай *Angelicum*. На той час ён разам з Лувенскім універсітэтам і ўніверсітэтам у Фрэйбургу быў важным асяродкам распаўсюджвання і вывучэння ідэй неатамізму. Сваёй *alma mater* называў яго беларускі каталіцкі інтэлектуал Т. Падзява, які атрымаў там ступень доктара філасофіі [22, с. 9]. З іншымі папскімі навучальнымі ўстановамі ў Рыме звязаны студэнцкія гады Ч. Сіповіча (у 1946 г. абараніў

¹Тут і далей цытаты прыведзены з захаваннем лексічных і сінтаксічных асаблівасцей арыгінала ў адпаведнасці з сучаснымі нормаў арфаграфіі. – А. Л., Г. К.

у Папскім усходнім інстытуце доктарскую работу [23, с. 58]) і П. Татарыновіча (распачаў працу над доктарскай дысертацыяй пра Кірылу Тураўскага і пасляхова абараніў яе ў Папскім усходнім інстытуце [24, с. 21]).

На падставе прыведзенных фактаў можна прасачыць наступны шлях распаўсюджвання ідэй неасхаластыкі ў еўрапейскай і беларускай гісторыка-культурнай прасторы. У першапачатковым выглядзе яны ў духу арыстоцэлеўскага тамізму даследаваліся ў творчасці Ю. Анджыяліні і В. Бучынскага ў Полацкай езуіцкай акадэміі. Затым ідэі неасхаластыкі трапілі ў Еўропу, дзе адбыло-

ся іх афармленне ў якасці рэлігійна-філасофскай плыні пад назвай «неатамізм», а потым яны зноў вярнуліся ў беларускую інтэлектуальную прастору. Такім чынам, перад даследчыкамі паўстае ўнікальны феномен зыходу з Беларусі і вяртання ў яе межы ў пераасэнсаваным выглядзе ідэй філасофскай спадчыны Фамы Аквінскага. Але пры гэтым адкрытым застаецца пытанне аб тым, ці сапраўды магла быць Полацкая езуіцкая акадэмія адзіным месцам зараджэння (або імпульсам да з'яўлення) руху неатамізму, які потым стаў набіраць неабходны інтэлектуальны патэнцыял у творчасці еўрапейскіх мысліцеляў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Шалькевіч В. Ф. Полацкая неасхаластыка // Мировоззренческие и философско-методологические основания развития современного общества: Беларусь, регион, мир : материалы междунар. науч. конф. (Минск, 5–6 нояб. 2008 г.) / под ред. Т. А. Адуло. Минск, 2008. С. 524–525.
2. Шалькевіч В. Ф. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі. Мінск, 2002.
3. Серабракоў З. Філязофія Акадэміі езуітаў у Полацку [Электронны рэсурс]. URL: http://www.epolotsk.com/page.php_id=251.html (дата звароту: 10.10.2016).
4. Z katalickaha žyćcia ў Francyi // Chryścijan. dumka. 1929. № 2. S. 8.
5. Великович Л. Н. Черная гвардия Ватикана. М., 1985.
6. Шайкоў В. І. Полацкая езуіцкая акадэмія (1812–1820) // Беларус. гіст. часоп. 1995. № 4. С. 73–82.
7. Giżycki J. M. A. Materiały do Dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych. Kraków, 1905.
8. Кирьянов Д. В. Томистская философия XX века. СПб., 2009.
9. Инглот М. Общество Иисуса в Российской империи и его роль в повсеместном восстановлении ордена во всем мире. М., 2004.
10. Bednarski S. T. J. Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego. Kraków, 1933.
11. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995. Kraków, 1996.
12. Darowski R. Giuseppe (Joseph) Angiolini SJ (1747–1814), professor of philosophy at the Polotsk Academy [Electronic resource]. URL: <http://lib.psu.by/history/Files/darowski.pdf> (date of access: 10.10.2016).
13. Angiolini G. Institutiones philosophicae ad usum studiosorum Academiae Polocensis. Polock, 1819.
14. Buczynski V. Institutiones doctrinae religionis in quibus principia philosophica ad veritates religiones applicantur-conscriptae. Viene, 1842.
15. Darowski R. Vincent Buczynski on the way to the revival of Thomism // Forum Philos. 2005. № 10. P. 181–189.
16. Надсан А. Біскуп Чэслаў Сіповіч: святар і беларус. Мінск, 2004.
17. Клімовіч Г. І. Рэцэпцыя ідэй неатамізму ў каталіцкай думцы Беларусі XX ст. : дыс. ... канд. філас. навук : 09.00.03. Мінск, 2016.
18. Sipovič Č. Boh // Žnič. 1950. № 1. S. 6–8.
19. Гарошка Л. Навука і рэлігія. Дрэтома ; Друя, 1994.
20. Stankievič A. Liekcyja, Jevanhiellia i Navuka na V niadzieliu postu // Chryścijanskaja dumka. 1929. № 5. S. 3.
21. Abrantowicz F. Boh. Wilno, 1928.
22. Сіповіч Ч. Айцец Тамаш Падзява // Божым шляхам. 1975. № 145–146. С. 8–10.
23. Надсан А. Pro patria aliena: кляштар беларускіх айцоў марыянаў у Друі, 1924–1938. Мінск, 2006.
24. Сіповіч Ч. Пралат Пётр Татарыновіч // Божым шляхам. 1979. № 150. С. 19–25.

References

1. Shalkevich V. F. Polackaja neashalastyka. *Mirovozzrencheskie i filosofsko-metodologicheskie osnovaniya razvitiya sovremennogo obshchestva: Belarus', region, mir.* : materialy mezhdunar. nauchn. konf. (Minsk, 5–6 Novemb., 2008). Minsk, 2008. S. 524–525 (in Belarus.).
2. Shalkevich V. F. Gistoryja palitychnaj i pravavoj dumki Belarusi. Minsk, 2002 (in Belarus.).
3. Serabrakou Z. Filjazofija Akademii ezuitaw u Polacku. URL: http://www.epolotsk.com/page.php_id=251.html (date of access: 10.10.2016) (in Belarus.).
4. Z katalickaha žyćcia ў Francyi. *Chryścijanskaja dumka*. 1929. No. 2. S. 8 (in Belarus.).
5. Velikovich L. N. Chernaya gvardiya Vatikana. Moscow, 1985 (in Russ.).
6. Shajkou V. I. Polackaja ezuickaja akadjemija (1812–1820). *Belarus. Gistar. Chasopis*. 1995. No. 4. S. 73–82 (in Belarus.).
7. Giżycki J. M. A. Materiały do Dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych. Cracow, 1905 (in Pol.).
8. Kiryanov D. V. Tomistskaya filosofiya XX veka. Saint Petersburg, 2009 (in Russ.).
9. Inglot M. Obschestvo Iisusa v Rosyiskoi Imperii i ego rol' v povsemestnom vosstanovlenii Ordena vo всем mire. Moscow, 2004 (in Russ.).

10. Bednarski S. T. J. Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego. Cracow, 1933 (in Pol.).
11. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995. Cracow, 1996 (in Pol.).
12. Darowski R. Giuseppe (Joseph) Angiolini SJ (1747–1814), professor of philosophy at the Polotsk Academy. URL: <http://lib.psu.by/history/Files/darowski.pdf> (date of access: 10.10. 2016).
13. Angiolini G. Institutiones philosophicae ad usum studiosorum Academiae Polocensis. Polock, 1819 (in Lat.).
14. Buczynski V. Institutiones doctrinae religionis in quibus principia philosophica ad veritates religiones applicantur-conscriptae. Viene, 1842 (in Lat.).
15. Darowski R. Vincent Buczynski on the way to the revival of Thomism. *Forum Philos.* 2005. No. 10. P. 181–189.
16. Nadsan A. Biskup Chjeslaw Sipovich: svjatar i belarus. Minsk, 2004 (in Belarus.).
17. Klimovich G. I. Rjecjepcyja idziej neatamizmu w katalickaj dumcy Belarusi XX st. : dysertacyja... kandydata filasofskih navuk : 09.00.03. Minsk, 2016 (in Belarus.).
18. Sipovich Ch. Boh. *Znich.* 1950. No. 1. P. 6–8 (in Belarus.).
19. Garoshka L. Navuka i rjeligija. Dretoma ; Druja, 1994 (in Belarus.).
20. Stankievič A. Liekcyja, Jevanhiellia i Navuka na V niadzieliu postu. *Chryścijanskaja dumka.* 1929. No. 5. S. 3 (in Belarus.).
21. Abrantowicz F. Boh. Wilno, 1928.
22. Sipovich Ch. Ajcec Tamash Padzjava. *Bozhym shljaham.* 1975. No. 145–146. S. 8–10 (in Belarus.).
23. Nadsan A. Pro patria aliena: kljashtar belaruskich ajcow maryjanaw u Drui, 1924–1938. Minsk, 2006 (in Belarus.).
24. Sipovich Ch. Pralat Pjotr Tatarynovich. *Bozhym shljaham.* 1979. No. 150. S. 19–25 (in Belarus.).

Артыкул паступіў у рэдкалегію 12.04.2017.
Received by editorial board 12.04.2017.